

ОЦІНЮВАННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ

EVALUATION OF THE BANKING PAYMENT CARD MARKET IN UKRAINE AND PROSPECTS OF ITS DEVELOPMENT

**Альона
Степаник**
викладач кафедри
банківської
справи Київського
національного
торговельно-
економічного
університету

**Alona
Stepanyk**
lecturer of
the Banking
department
Kyiv national
university of trade
and economics

Стаття присвячена аналізу сучасного стану ринку банківських платіжних карток в Україні; досліджено основні чинники впливу на розвиток вітчизняного карткового ринку; узагальнено тенденції розвитку ринку банківських платіжних карток в Україні; виокремлено проблеми функціонування національного ринку платіжних карток та визначено перспективи його розвитку.

The current state of the banking payment card market in Ukraine has been analyzed in the article. The dynamics and structure of the national card market participants, the volume of card emissions and transactions with them have been investigated in the article. The peculiarity of the card products portfolio diversification processes of Ukrainian banks has been examined. The analysis of the payment card market infrastructure in Ukraine has been carried out. The leaders on the domestic market of payment cards among Ukrainian banks have been defined. The level of territorial development of payment card market in Ukraine has been estimated.

The main factors influencing the development of the domestic card market have been characterized. The development trends of banking payment card market in Ukraine have been summarized. The problems in the functioning of the national payment card market have been selected and the prospects of its development have been determined.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, банк, платіжна картка, ринок банківських платіжних карток, банкомат, термінал, платіжна система.

Keywords: non-cash payments, bank, payment card, banking payment card market, cash dispenser, ATM, payment system.

Актуальність теми дослідження. Одним із важливих етапів економічного розвитку України є поширення безготівкових розрахунків. Пріоритетним напрямком у цій сфері є розвиток ринку банківських платіжних карток. Формування розвиненого карткового ринку дозволяє суттєво зменшити витрати держави щодо підтримки готівкового обігу; сприяє створенню

транспарентної фінансової системи країни та суттєвому скороченню частки «тіньового» сектору грошового ринку, а також забезпеченню додаткового залучення коштів фізичних і юридичних осіб у національну економіку. Це зумовлює необхідність проведення аналізу вітчизняного ринку банківських платіжних карток з метою прогнозування подальшого його розвитку в контексті сучасних викликів ринку.

Ступінь дослідження теми. Із становленням ринку банківських платіжних карток окремі питання його функціонування привертають до себе все більшу увагу з боку науковців та практиків. Проблематиці розвитку ринку банківських платіжних карток України присвячені роботи Полтавської Є., П. Кулікова [1], А. Страхарчука, В. Страхарчука [2], В. Харченка [3,4], Р. Капралова [4,5], К. Катюхи, В. Успенка [6], К. Кіреєвої [7], С. Волосовича [8] та ін. Разом з тим дослідження ринку банківських платіжних карток у вітчизняній науковій думці перебуває на початковій стадії, як і сам процес його розвитку. На даний момент практично відсутні комплексні підходи до вивчення питань щодо організації та регулювання ринку платіжних карток. Розвиток цього ринку на сучасному етапі відбувається переважно за рахунок практичних напрацювань окремих банків без відповідних науково-методологічних узагальнень і обґрунтувань.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану розвитку ринку банківських платіжних карток України та визначення тенденцій його розвитку.

Вклад основного матеріалу. Ринок банківських платіжних карток України було засновано у 1996 році з моменту підписання угоди про співпрацю міжнародних платіжних систем Visa International Service Association та MasterCard/Europay International з провідними українськими банками. Хоча фундамент для створення вітчизняного карткового ринку було закладено спочатку на правовому полі ще у 1994 році шляхом прийняття Закону України № 237/94 – ВР «Про ратифікацію Угоди про партнерство і

співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами».

Основні засади функціонування карткового ринку України визначаються:

■ Загальними законодавчими актами, а саме Законом України № 2121 – III «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 року зі змінами та доповненнями; Законом України № 679 – XIV «Про Національний банк України» від 20.05.1999 року зі змінами та доповненнями та ін.

■ Спеціалізованими нормативно-правовими документами. Основними з них є Закон України №2346 - III «Про платіжні системи та переказ коштів» від 5.04.2001 року зі змінами та доповненнями; Концепція запровадження нагляду (оверсайта) за платіжними системами в Україні, схвалена Постановою Правління НБУ від 15.09.2010 року за № 426; Положення «Про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням», затверджено Постановою Правління НБУ від 19.04.2005 року за №137, Положення «Про порядок проведення перевірок щодо дотримання об'єктами нагляду (оверсайта) вимог законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні», затверджено Постановою Правління НБУ від 09.12.2013 року за №503; Правила бухгалтерського обліку операцій з використанням платіжних карток у банках України, затвержені Постановою Правління НБУ від 08.04.2005 року за № 123 та ін.

■ Рекомендаціями міжнародних стандартів ISO, EMV та Європейського комітету із банківських стандартів (ECBS) щодо організації і здійснення операцій з платіжними картками.

Правова база карткових платіжних систем є суттєвим чинником створення сприятливих умов для їхньої ефективної діяльності, тому вона має постійно вдосконалюватись і синхронно змінюватись відповідно до змін інших складових інфраструктури карткових технологій (технічної та технологічної бази, телекомунікаційного середовища тощо) [2].

Відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів» регулятором ринку банківських платіжних карток України є Національний банк України, який отримав право встановлювати порядок здійснення нагляду (оверсайту), визначати категорії важливості, здійснювати оцінювання платіжних систем на відповідність встановленим вимогам та міжнародним стандартам оверсайту, проводити перевірки об'єктів нагляду (оверсайту) тощо. Довгий час триває дискусія щодо доцільності наділення НБУ такими повноваженнями. На нашу думку, держава звичайно має забезпечити стабільність та надійність ринку платіжних карток, але занадто широкі повноваження НБУ стосовно організації діяльності платіжних систем можуть призвести до не виправдано широкого нагляду і, як результат, зашкодити подальшому зростанню карткового ринку. Тому НБУ необхідно виважено підходити до моніторингу за платіжними системами задля збереження конкуренції на ринку платіжних карток.

На даний момент ринок банківських платіжних карток України є досить «молодим» та характеризується як такий, що розвивається (emerging market). В цілому протягом всього періоду еволюції ринку банківських платіжних карток України спостерігається його інтенсивний розвиток як у кількісному, так і в якісному вираженні. Значний приріст показників роботи учасників ринку платіжних карток в Україні свідчить, про поступове завоювання прихильності населення до здійснення розрахунків платіжними картками, що, в свою чергу, стимулює банки вдосконалювати свої карткові програми. Крім того, за останні роки банки значно активізували свої маркетингові програми, збільшили кількість рекламних акцій, бонусів для держателів карток тощо.

Нині в Україні функціонують такі карткові платіжні системи:

■ Міжнародні:

- банківські платіжні системи – Visa International, MasterCard/EuroPay International, Золотая Корона тощо;

- небанківські платіжні системи – American Express, Diners Club, UnionCard тощо.

■ Внутрішньодержавні:

- Національна система масових електронних платежів (НСМЕП);
- Укркарт;
- Локальні (одноемітентні) платіжні системи, створені окремими банками – СБОН, ПІВ тощо.

Ринок банківських платіжних карток України побудований на базі міжнародних платіжних систем, які і сьогодні контролюють левову частку ринку.

Інтерес українських банків до міжнародних платіжних систем цілком логічний. Випуск міжнародних банківських карток дозволяє здійснити інтеграцію у світову банківську систему, підняти імідж банку, завоювати ринок та залучити додаткових клієнтів. Участь у міжнародній картковій системі дає можливість опанувати новітні банківські технології, використовуючи могутню інфраструктуру для здійснення розрахунків у глобальних масштабах [2].

Станом на 1 липня 2014 року членами карткових платіжних систем є 140 банків України, що складає 80,45 % від їх загальної кількості (рис. 1).

В цілому, з 2001 року по перше півріччя 2014 року, кількість банків, які є учасниками системи платіжних карток, зросло в 2,4 рази (з 58 банків до 140 банківських установ). Проте, кризові явища в банківській сфері у 2008-2009 роках та дестабілізація політичної ситуації на початку цього року дещо уповільнили темпи зростання ринку і навіть призвели до зменшення кількості банків – членів платіжних систем (на 5 банків у 2010 році та на 3 банки за перше півріччя 2014 року).

Водночас із зростанням кількості банків-членів платіжних систем, спостерігається і поступове збільшення кількості держателів банківських карток та обсягу емісії карток у абсолютному і відносному значеннях. Так, згідно з даними статистичної звітності станом на 1 липня 2014 року загальна кількість емітованих карток, які знаходяться в обігу,

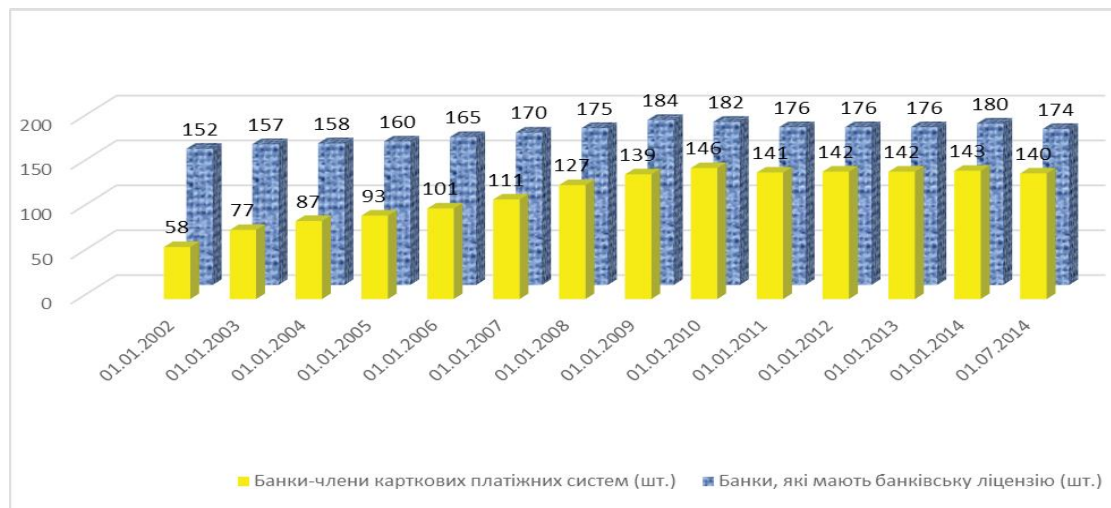

Рис. 1. Динаміка банків України, які мають банківську ліцензію, та банків – членів платіжних систем з 01.01.2002 р. по 01.07.2014 р.*

* Примітка: складено автором за матеріалами [9].

становить 69,94 млн. штук, що в 1,54 рази перевищує обсяг карток, емітованих у 2008 році, та на 0,31 % більше в порівнянні з 2013 роком (рис.2). При цьому загальна кількість власників карток протягом останніх п'яти років збільшилася на 13,03 млн. осіб і становить на 1 липня 2014 року 50,26 млн. осіб.

Для порівняння, чисельність населення України станом на 1 липня 2014 року становить майже 43 млн. осіб. Перевищення кількості власників карток над чисельністю населення України пояснюється тим, що більшість українців мають кілька карток, емітованих різними банками. Звітність НБУ щодо держателів карток формується на базі узагальнення

даних статистичної звітності банків України, тому відбувається дублювання інформації. В зв'язку з цим, НБУ доречно виступити ініціатором створення єдиного загальноукраїнського реєстру осіб – користувачів банківських послуг.

Протягом 2008 – 2013 років простежується позитивна динаміка зростання загальної кількості платіжних карток, однак питома вага активних карток поступово зменшувалась (табл. 1).

Якщо на початок 2009 року питома вага активних карт у загальній кількості емітованих становила 85,07%, або 38,58 млн. шт., то станом на 1 липня 2014 року – 50 %, або 34,97 млн. шт. (рис. 3).

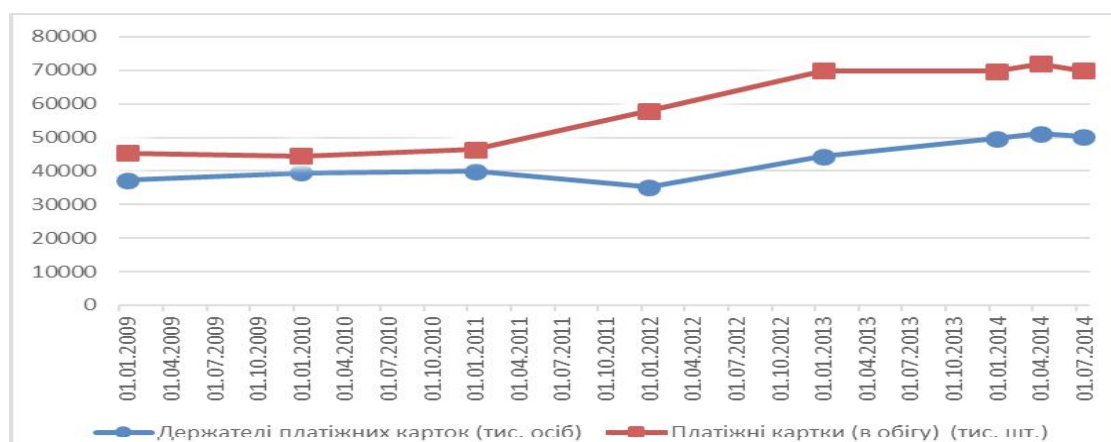

Рис. 2. Динаміка кількості держателів платіжних карток та обсягу емітованих карток на території України протягом з 01.01.2009 р. по 01.07.2014р.*

* Примітка: складено автором за матеріалами [9].

**Динаміка структури платіжних карток, емітованих банками України,
за ступенем їх використання з 01.01.2009 р. по 01.07.2014 р.***

Дані станом на	Платіжні картки (в обігу), тис. шт.	В тому числі:					
		Активні платіжні картки			Неактивні платіжні картки		
		Кіл-ть, тис. шт.	Питома вага, %	Темп приросту, %	Кіл-ть, тис. шт.	Питома вага, %	Темп приросту, %
01.01.2009	45346,00	38576,00	85,07	-	6770,00	14,93	-
01.01.2010	44469,00	29104,00	65,45	-24,55	15365,00	34,55	126,96
01.01.2011	46375,00	29405,00	63,41	1,03	16970,00	36,59	10,45
01.01.2012	57893,00	34850,00	60,20	18,52	23043,00	39,80	35,79
01.01.2013	69826,00	33106,00	47,41	-5,00	36720,00	52,59	59,35
01.01.2014	69726,00	35622,00	51,09	7,60	34104,00	48,91	-7,12
01.04.2014	71984,69	36973,61	51,36	3,79	35011,08	48,64	2,66
01.07.2014	69939,06	34972,57	50,00	-1,82	34966,49	50,00	2,53

* Примітка: складено автором за матеріалами [9].

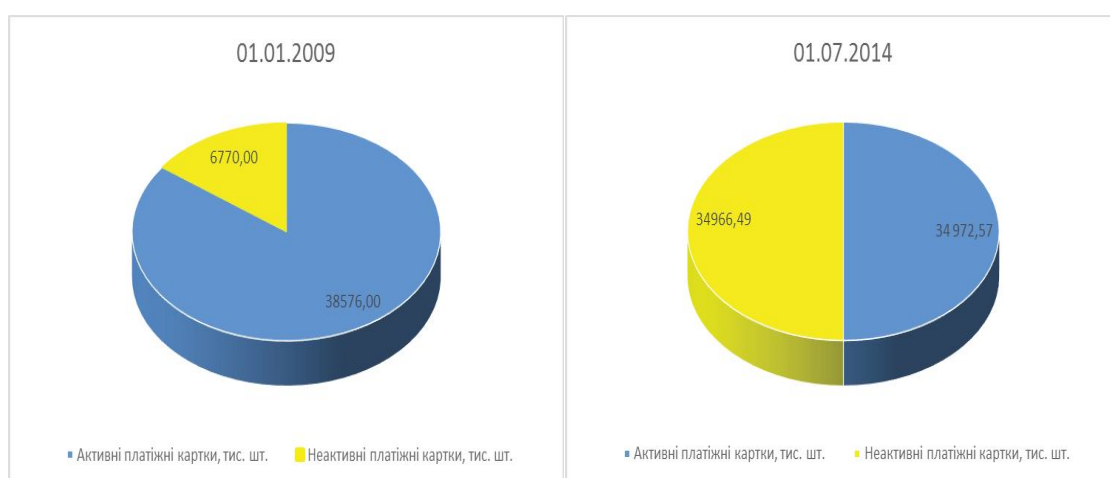

Рис. 3. Порівняння структури платіжних карток, емітованих банками України, за ступенем їх використання станом на 01.01.2009 року та на 01.07.2014 року*

* Примітка: складено автором за матеріалами [9].

Значна частка активних платіжних карток на початок 2009 року пояснюється «економічним бумом», який спостерігався до світової кризи, коли банки активно емітували платіжні картки під будь-яку операцію клієнта з метою масового захоплення ринку платіжних карток. У 2009 році ситуація докорінно змінилась – фінансова криза призвела до різкого скорочення емісії карток, закриття раніше відкритих карткових рахунків та стрімкого зростання кількості неактивних платіжних карток. Протягом 2012 – 2013 років прослідковується поступове зростання кількості активних карток та їх питомої ваги в загальній кількості емітованих карток. Однак, на початку 2014 року нова хвиля економіко-політич-

ної кризи викликала паніку серед населення України. Невпевненість у завтрашньому дні та недовіра до банківської системи України змусила людей масово знімати кошти зі своїх рахунків. Тому у першому кварталі 2014 року спостерігається короткочасне збільшення кількості та питомої ваги активних платіжних карток в загальному обсязі платіжних карток, а в II-му кварталі 2014 року – зменшення всіх показників щодо кількості емітованих карток за їх видами, що пов'язано з окупацією Криму та нестабільною ситуацією в Україні.

Разом з тим, показник кількості карток на душу населення України протягом аналізованого періоду має позитивну динаміку (рис. 4).

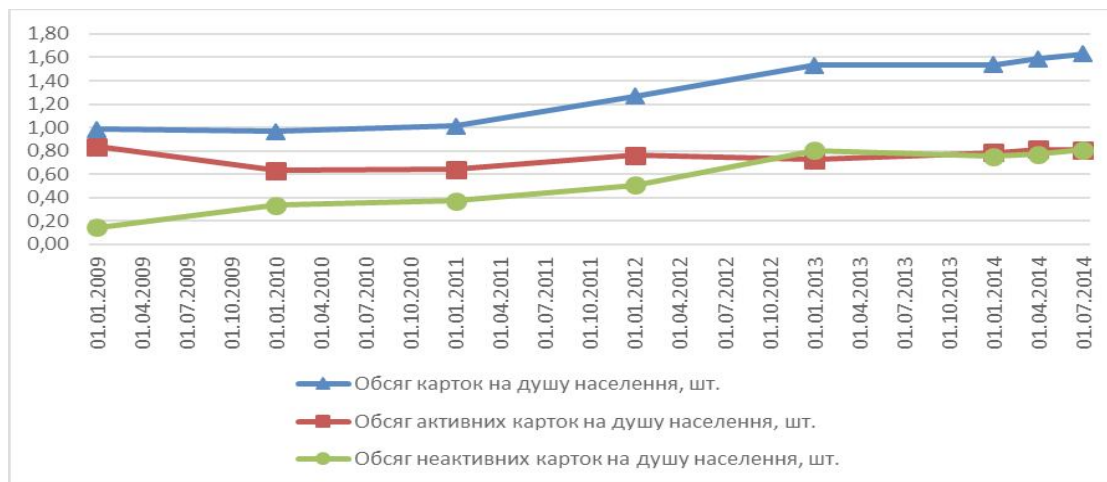

Рис. 4. Динаміка обсягу платіжних карток на душу населення України з 01.01.2009 р. по 01.07.2014 р.*

*Примітка: складено автором за матеріалами [9, 10].

Дана тенденція протягом останніх п'яти років пояснюється відносним зростанням кількості емітованих карток на фоні зменшення чисельності населення України (в зв'язку з демографічною ситуацією в країні та перерозподілом клієнтської бази проблемних банків між іншими банками).

Наступним кроком оцінки розвитку ринку платіжних карток України є аналіз диверсифікації портфеля карткових продуктів. Розмаїття карткових продуктів є одним зі свідчень високого рівня розвитку карткового ринку, оскільки дає змогу споживачам вибирати послуги відповідно до своїх уподобань, а емітентам – обирати оптимальні варіанти та види карток відповідно до власних стратегій [4, с. 49].

Як показує аналіз функціональної структури емітованих банками платіжних карток, наведений в табл. 2, головними утримувачами платіжних карток є фізичні особи (станом на 1 липня 2014 року 34,61 млн. шт. карток або 98,95 % від загальної їх кількості). На корпоративний сегмент припадає 366 тис. шт. карток, або 1,05 % карткового ринку.

Протягом 2006 – 2014 років в структурі карток за платіжною схемою, емісія дебетових карток переважала емісію кредитних, оскільки кредитна картка все ж таки є формою кредиту і передбачає перевірку кре-

дитоспроможності клієнта. Станом на 1 липня 2014 року частка карток з дебетовою функцією в загальному обсязі емітованих карток становить 75,1 % (26 279 тис. шт.), а кредитних карт – 24,9 % (8 694 тис. шт.) відповідно (табл. 2). За прогнозами експертів приблизно таке співвідношення зберігатиметься і в наступних періодах.

Подібна структура емісії платіжних карток цілком виправдана, оскільки дебетові картки є більш доступними для клієнтів та менш ризиковими для банку. Крім того, на зазначене співвідношення впливає і чинник наявності значної кількості зарплатних проектів, які теж реалізуються в основному на базі дебетових карток [8, с. 52].

За видами носіїв інформації в Україні найбільш розповсюдженими залишаються картки з магнітною смугою, які у першому півріччі 2014 року склали 92,1 % від загальної кількості емітованих карток, або 32 210 тис. шт.

Основним джерелом для приросту карток з магнітною смугою є реалізація виплат заробітної плати та соціальних виплат з використанням платіжних карток і вважаються відносно «дешевим пластиком» для банків та клієнтів.

Станом на 1 липня 2014 року кількість карток з магнітною смугою та чипом становило 2 060 тис. шт. (5,89

**Види платіжних карток, які емітовані українськими банками,
у 2006 – 2014 роках [9]**

Дані станом на:	Платіжні картки (тис. шт.)*														
	За видами носіїв інформації				За платіжною схемою		За типами держателів		За типами фінансових операцій						
	з магнітною смужкою	з магнітною смужкою та чипом	з чипом	з них безконтактних	у мережі Інтернет	з дебетовою функцією	з кредитною функцією	корпоративні	особисті	з функцією видачі готівки	з функцією платежів та видачі готівки	з функцією платежів без видачі готівки	з них з функцією електронних грошей		
01.01.2007	32 474	30 266	802	н.д.**	1 300	н.д.**	106	26 396	6 078	304	32 170	1 104	30 816	554	н.д.**
01.01.2008	41 162	38 676	771	н.д.**	1 518	н.д.**	197	31 117	10 045	415	40 747	1 236	39 281	645	н.д.**
01.01.2009	38 576	36 123	729	н.д.**	1 558	н.д.**	166	29 544	9 032	485	38 091	1 041	37 217	318	н.д.**
01.01.2010	29 104	27 092	588	н.д.**	1 348	н.д.**	76	23 916	5 188	433	28 671	827	28 243	34	38
01.01.2011	29 405	27 438	602	н.д.**	1 236	н.д.**	129	23 786	5 619	332	29 073	832	28 559	14	25
01.01.2012	34 850	32 022	653	н.д.**	1 188	н.д.**	987	26 670	8 180	364	34 485	777	34 064	9	12
01.01.2013	33 106	31 238	1 014	н.д.**	741	н.д.**	113	25 029	8 077	353	32 753	313	32 683	110	3
01.01.2014	35 622	33 277	1 536	н.д.**	623	н.д.**	185	26 828	8 793	390	35 232	178	35 263	181	5
01.04.2014	36 974	34 133	2 071	684	566	0	203	27 676	9 298	395	36 579	184	36 592	198	6
01.07.2014	34 973	32 210	2 060	858	526	0	177	26 279	8 694	366	34 607	182	34 621	170	7

* зазначається кількість емітованих банком платіжних карток, за якими була здійснена хоча б одна видагтова операція за останні три місяці (до 01.04.2012 року - за останні дванадцять місяців).

** немає даних

%), з чипом – 526 тис. шт. (1,5 %), а карток для розрахунків у мережі Інтернет – 177 тис. шт. (0,51 %). В останні роки відслідковується поступове зростання частки карток з чипом та Інтернет-карток в загальному обсязі емітованих карток. До того ж все більшого поширення набувають і безконтактні картки – так, з грудня 2013 року по травень 2014 року кількість розрахунків за допомогою безконтактних карт збільшилося більш ніж в три рази. На думку експертів, зростання безконтактних платежів відбувається завдяки тому, що українці стали більш сприйнятливими до інноваційних карткових технологій [3,4,5].

У розрізі типів фінансових операцій домінують картки з функцією платежів та видачі готівки, кількість яких з 1 січня 2007 року по 1 липня 2014 року збільшилась на 3805 тис. шт. та становить 98,99 % від загальної кількості емітованих карток. Популярність даного виду карток пояснюється їх універсальністю та багатофункціональністю, що дає можливість власнику картки здійснити розрахунки як в безготівковій, так і в готівковій формі.

Що стосується операцій з платіжни-

ми картками, то за 2002 – II квартал 2014 років спостерігається збільшення кількості та обсягів безготівкових та готівкових розрахунків за допомогою платіжних карток (табл. 3). Проте, операції зі зняття готівки складають 82,63 % від загального обсягу карткових операцій і залишаються найбільш поширеним видом використання платіжних карток серед населення.

Однак є стійка тенденція до збільшення обсягів безготівкових платежів за допомогою платіжних карток. Так у 2013 році сума безготівкових розрахунків платіжними картками становила 159138 млн. грн., що на 73,81 % більше, ніж у 2012 році.

Якщо ж розглядати співвідношення обсягів операцій зі зняття готівки та безготівкових платежів, то можна відмітити, що за останні роки спостерігається тенденція до зменшення розриву між ними, оскільки у 2006 році сума готівкових операцій в 29 разів перевищила суму безготівкових платежів, а вже у 2013 році – лише в 5 разів. Ці дані свідчать, що користувачі платіжних карт все більше довіряють безготівковій формі розрахунків, оскільки усвідомлюють, що це зручно, безпечно та економічно.

Таблиця 3

Динаміка обсягів та кількості операцій на ринку платіжних карток України у 2002 – II квартал 2014 р.р.*

Дані за:	Сума операцій, млн. грн.			Кількість операцій, млн. шт.			Співвідношення обсягів готівкових та безготівкових операцій	Середня сума однієї операції, грн.
	Безготівкові платежі	Отримання готівки	Усього	Безготівкові платежі	Отримання готівки	Усього		
2002 рік	1163	18885	20048	6	68	74	16	271
2003 рік	1356	26744	28100	7	115	122	20	230
2004 рік	3418	60341	63759	12	226	238	18	268
2005 рік	3196	96542	99738	18	306	324	30	308
2006 рік	5049	147597	152646	31	428	459	29	333
2007 рік	8118	217003	225121	45	487	532	27	423
2008 рік	16980	355438	372418	67	567	634	21	587
2009 рік	18375	334791	353166	77	513	590	18	599
2010 рік	29463	421189	450652	121	571	692	14	651
2011 рік	46346	529633	575979	214	661	875	11	658
2012 рік	91561	649859	741480	348	725	1073	7	691
2013 рік	159138	756889	916027	584	755	1339	5	684
I кв. 2014 року	54280	191151	245431	193	183	376	4	653
II кв. 2014 року	44584	175473	220056	143	169	312	4	705

* Примітка: складено автором за матеріалами [9].

Крім того, протягом 2003 – 2012 років можемо спостерігати позитивну динаміку і в збільшенні середньої суми операції. Так, у 2012 році середня сума однієї операції становила 691 грн., що втричі більше, ніж у 2003 році. Зростання середньої суми операції пов'язано зі зростанням обсягу операцій, які в свою чергу, є результатом збільшення кількості карткових зарплатних проєктів. У 2013 році середня сума однієї операції зменшилась на 1 % (7 грн.), що пояснюється економіко-політичною кризою в Україні та запровадження НБУ обмежень щодо зняття коштів з карткових рахунків.

Особливу увагу необхідно приділити такому сегменту карткового ринку як інфраструктура платіжних карток. Протягом 2001 – II кварталу 2014 років кількість банкоматів, що обслуговують держателів платіжних карток, збільшилась в 21 раз або на 37112 одиниць (рис. 5). Проте політична криза в Україні на початку 2014 року негативно вплинула і на розвиток банкоматної індустрії. Зокрема, в II кварталі 2014 року спостерігається зменшення кількості банкоматів на 1867 одиниць, що пояснюється, в першу чергу, анексією Криму та зменшенням кількості банків через їх ліквідацію або виходом з ритейлу.

Загальне зростання кількості банкоматів супроводжується і якісними зрушеннями стосовно їх технологічного оновлення та розширення спектру операцій (наприклад, банкомати з функціями внесення, видачі готівки та переказу коштів).

Розвитку банкоматної інфраструктури середніх та малих банків також сприяє об'єднана мережа банкоматів українських банків «АТМОСфера», яка була створена у 2005 році. В даній мережі власники платіжних карток мають змогу отримувати готівку за тими ж тарифами, які діють у власних банкоматах банків-учасників мережі. Банки-учасники, натомість, мають можливість значно розширити для своїх клієнтів мережу банкоматів за рахунок банкоматів інших банків-учасників. На сьогоднішній день мережа «АТМОСфера» об'єднує 31 банк України. Кількість банкоматів мережі складає понад 4000 одиниць, які встановлені у всіх областях України (більш ніж у 300 містах), що за розміром відповідає мережам банкоматів найбільших банків України [11].

Аналізуючи банкоматну індустрію, необхідно відзначити насиченість вітчизняного карткового ринку банкоматами. Так, десять років тому на один банкомат припадало 2293 картки, а станом на 1 липня 2014 року – 898 карток.

Значна кількість карткових операцій здійснюється і через платіжні термінали. За останні десять років кількість терміналів збільшилося в 7 разів (на 169546 одиниць) і на кінець I півріччя 2014 року становила 195979 одиниць, із них торговельних – 169415 одиниць (86,45 % від загальної кількості терміналів), а банківських – 26564 одиниці (13,55 % від загальної їх кількості) (рис. 6).

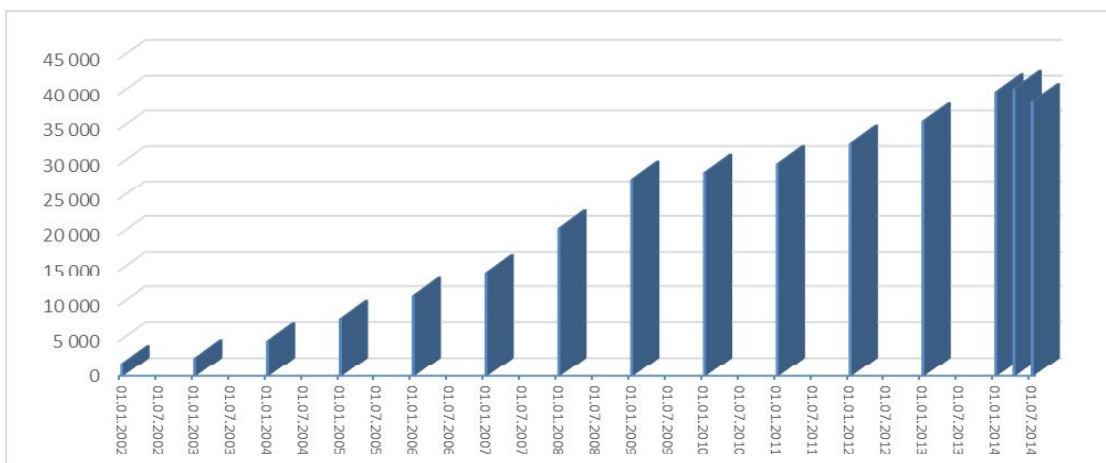

Рис. 5. Динаміка кількості встановлених банкоматів в Україні у 2001 – II квартал 2014 р.р., тис. шт.*

* Примітка: складено автором за матеріалами [9].

Рис. 6. Динаміка структури платіжних терміналів в Україні у 2001 – II кварталі 2014 р.р., тис. шт.*

* Примітка: складено автором за матеріалами [9].

Необхідно відзначити різке зростання кількості торговельних терміналів у 2012–2013 роках внаслідок прийняття постанови КМУ №878 від 29 вересня 2010 року «Про здійснення розрахунків за продані товари (надані послуги) з використанням спеціальних платіжних засобів» (відповідно до якого суб'єкти господарювання повинні здійснити перехід на обов'язкове приймання спеціальних платіжних засобів для здійснення розрахунків за продані товари чи надані послуги).

Аналізуючи конкуренцію на ринку платіжних карток, слід відмітити, що банки лідери залишаються незмінними з середини 2010 року. До трійки лідерів входять такі банки, як ПАТ КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк» та АТ «Райффайзен Банк Аваль». Безумовним лідером на ринку платіжних карток протягом тривалого часу залишається ПАТ КБ «ПриватБанк». Станом на 1 липня 2014 року кількість активних карток цього банку становить 17,89 млн. шт., що становить 51,17 % від загальної кількості активних платіжних карток (табл.4). Це означає, що кожна друга платіжна картка є картою, емітованою ПАТ КБ «ПриватБанк».

Як видно з таблиці, частка банкоматів ПАТ «ПриватБанк» складає 50,12 % від загальної кількості банкоматів. При цьому, дані показники АТ «ОЩАДБАНК», що знаходиться на другому місці, становлять лише 7,14 % та 5,02 % від загальної кіль-

кості активних платіжних карток та банкоматів відповідно. АТ «Райффайзен Банк Аваль» поступається АТ «ОЩАДБАНК» лише у кількості емітованих карток, тоді як частка активних карток складає 7,87 %, а частка банкоматів – 8,35 %, що свідчить про більш якісний картковий бізнес цієї кредитної установи.

Частки, що належать окремим банкам на ринку платіжних карток України за обсягом емісії наведено на рис. 7.

Якщо ж розглядати ринок платіжних карток у регіональному аспекті, то безперечними лідерами за кількістю активних платіжних карток є м. Київ (16,96 % від загальної кількості активних платіжних карток), Дніпропетровська область (10,98 %) та Донецька область (9,85%).

За інфраструктурою обслуговування найбільша кількість банкоматів та платіжних терміналів також характерна для м. Києва (12,56% та 19,55 % відповідно), Дніпропетровської (9,65 % та 10,63 %) та Донецької областей (10,15 % та 8,61 %) [9]. На підставі цих даних можна зробити висновок про територіальну диспропорцію функціонування вітчизняного ринку платіжних карток, який більш активно розвивається в регіонах з великою чисельністю населення та в промислових регіонах. Разом з тим спостерігається поступове, хоча й дуже повільне, зменшення питомої ваги інфраструктурної мережі

Дані у розрізі банків-членів платіжних систем України
щодо кількості платіжних карток та інфраструктури їх обслуговування
станом на 01.07.2014*

Назва банку	Кількість, шт./од.						Питома вага, %			
	Платіжних карток (в обігу)	Платіжних карток (активні)	Банкоматів	Платіжних терміналів	Підприємств торгівлі та сфери послуг	Платіжних карток (в обігу)	Платіжних карток (активні)	Банкоматів	Платіжних терміналів	
Усього	69 939 064	34 972 574	38 942	195 979	116 922	100	100	100	100	
ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК»	31 123 249	17 894 522	19 518	99 084	55 473	44,50	51,17	50,12	50,56	
АТ «ОЩАДБАНК»	11 888 528	2 496 313	1 955	17 824	7 736	17,00	7,14	5,02	9,09	
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	4 153 241	2 752 191	3 252	19 632	16 638	5,94	7,87	8,35	10,02	
АТ «Дельта Банк»	2 711 808	1 138 393	807	549	19	3,88	3,26	2,07	0,28	
АТ «УКРСИББАНК»	1 887 301	1 167 989	1 264	4 138	2 856	2,70	3,34	3,25	2,11	
ПАТ «УКРСОЦБАНК»	1 507 710	789 366	1 044	7 340	5 311	2,16	2,26	2,68	3,75	
ПАТ «ПУМБ»	1 500 708	685 761	859	5 615	3 928	2,15	1,96	2,21	2,87	
АТ «СВЕРБАНК РОСІЇ»	1 376 460	506 848	397	1 965	3 605	1,97	1,45	1,02	1,00	
ПАТ «АЛЬФА-БАНК»	1 032 163	925 439	363	261	3	1,48	2,65	0,93	0,13	

* Примітка: складено автором за матеріалами [9].

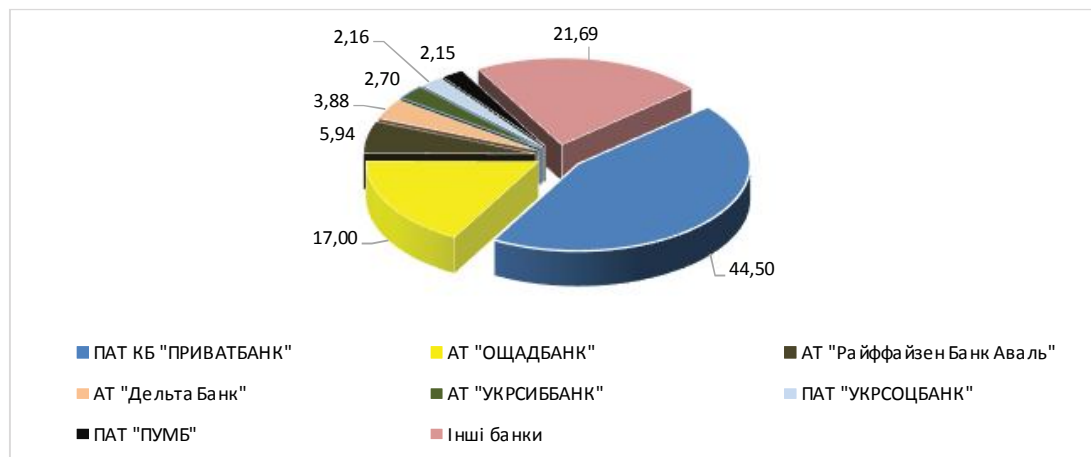

Рис. 7. Питома вага банків - лідерів України з емісії платіжних карток станом на 01.07.2014 року, %*

* Примітка: складено автором за матеріалами [9].

обслуговування платіжних карток у вищезазначених регіонах та зростання частки даних показників в інших областях України, що є позитивним моментом для карткового ринку, що розвивається.

Отже, в Україні вже зроблені перші кроки для розвитку ринку банківських платіжних карток в Україні, результатом яких є постійне зростання обсягів операцій з платіжними картками, збільшення кількості платіжних карток, банкоматів, платіжних терміналів тощо. Однак, існує низка перешкод, що стримують розширення безготівкових розрахунків із застосуванням платіжних карток. Тому для вирішення проблем у даній сфері необхідно:

■ У першу чергу подолати політичну нестабільність в Україні, яка негативно впливає на економічний розвиток країни та підриває довіру населення до вітчизняної банківської системи. Невпевненість у завтрашньому дні викликає паніку серед населення. І як результат маємо зменшення кількості розрахунків платіжними картками та масове зняття готівки з рахунків клієнтів, що призводить до відпливу коштів із банківського сектора України.

■ Удосконалити законодавчу базу щодо регулювання ринку банківських платіжних карток в Україні. В першу чергу необхідно привести нормативно-правові документи у відповідність до міжнародних стандартів. Також

доречним буде доопрацювання Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», прийнятого ВРУ від 05.04.2001 року за № 2346-III, стосовно обсягу повноважень Національного банку України на ринку платіжних карток України. Необхідно законодавчо надати учасникам платіжних систем право на вільний вибір механізму обробки платежів.

■ Організувати постійну рекламно-просвітницьку кампанію з підвищення фінансової грамотності населення та проведення роз'яснювальної роботи серед громадян стосовно ефективності та доцільності використання платіжних карток. Доречно було б створити безкоштовні інформаційні відділи щодо сфер застосування платіжних карток. Також необхідно дещо спростити механізм користування платіжними картами для людей похилого віку, враховуючи їх необізнаність в даній сфері.

■ Стимулювати кредитні організації до новаторства в області розвитку та вдосконалення безготівкових розрахунків шляхом використання платіжних карток. Наприклад, встановлення пільгового режиму амортизації високотехнологічного оснащення, введення податкових пільг для учасників ринку платіжних карток тощо.

■ Забезпечення необхідного розвитку інфраструктури з організації безготівкових розрахунків шляхом проведення необхідної підготовки

персоналу банку щодо здійснення операції з платіжними картками, зменшення часу на проведення трансакцій та запровадження новітніх технологій. Перспективним є впровадження безконтактних платіжних карток та впровадження платіжної технології NFC (безконтактних платежів за допомогою мобільних телефонів).

■ Удосконалити маркетингову політику банків щодо впровадження існуючого спектру послуг на ринку банківських платіжних карток. Розширення ринку використання банківських карток шляхом розробки та запровадження додаткових послуг для клієнтів. Наприклад, електронні банківські послуги (електронний банкінг, мобільний банкінг), платіжні картки з неплатіжними додатками (студентські картки, соціальні картки), розвиток кроссейлінгових програм тощо.

■ Створення нових програмних продуктів, використовуючи досвід іноземних держав з розвинутим картковим ринком.

■ Відпрацювати механізм захисту прав споживачів на ринку електронних платежів України.

■ Досить значною проблемою сьогодення є високий рівень шахрайських операцій з платіжними картками. В банках України ще не до кінця відпрацьований механізм мінімізації ризиків щодо понесення: - втрат в результаті шахрайських дій поза системою банку (наприклад, списання коштів за рахунком клієнта за підробленими або втраченими картками), - втрат в результаті шахрайських дій в системі банку (наприклад, несанкціонований випуск карток тощо), - та втрат внаслідок махінацій у результаті технологічних збоїв та помилок, які пов'язані з недотриманням вимог та стандартів платіжної системи стосовно оформлення та передання інформації при використанні загальнодоступних каналів.

Тому особливої уваги потребує розробка низки заходів для захисту від несанкціонованих операцій з платіжними картками як кожним банком окремо, так і банківською системою України в цілому. Для вирішення цієї проблеми необхідно залучити право-

охоронні органи, Українську міжбанківську асоціацію членів EuroPay International (ЄМА), банківські установи з питань ризиків, які виникають у картковому бізнесі, а також інші організації щодо безпеки карткових проектів.

Висновки. Чітке і злагоджене функціонування ринку банківських платіжних карток є важливим стимулом для економічного розвитку будь-якої держави. Вітчизняний картковий ринок класифікується як ринок, що розвивається (emerging market). За результатами проведеного дослідження можна виділити наступні тенденції розвитку карткового ринку України:

- Протягом всього періоду еволюції ринку платіжних карток прослідковується стабільне зростання кількісних показників його функціонування (наприклад, кількість емітованих карток та операцій з ними, кількість банкоматів та терміналів тощо). Винятком є різке зниження всіх показників щодо розрахунків платіжними картками у II кварталі 2014 року, що пов'язано з політичною і економічною нестабільністю в Україні та анексією Криму.

- Ринок платіжних карток України побудований на базі міжнародних платіжних систем, які сьогодні контролюють левову частку ринку. У зв'язку з цим і переважна більшість емітованих карток належить до міжнародних платіжних систем.

- Спостерігається значна частка неактивних карток в загальному обсязі емітованих карток. Це обумовлено низькою довірою населення до банківської системи України та недостатньою ефективністю рішень банків щодо карткових продуктів. Тільки в останні роки прослідковується поступове зростання кількості активних карток та їх питомої ваги.

- Аналіз структури карток за їх видами показав: по-перше, переважання дебетових карток над кредитовими; по-друге, за видами носіїв інформації домінують картки з магнітною смугою; по-третє, в розрізі типів фінансових операцій лєвова частка належить карткам з функцією платежів та видачі готівки. В останні

роки спостерігається зростання частки карток з чипом та Інтернет-карток.

- У структурі операцій з платіжними картками домінують операції щодо зняття готівки у банкоматі. Цей факт пояснюється «нав'язуванням» населенню необхідності оформлення платіжної картки в рамках зарплатного проекту. Темпи зростання обсягів безготівкових розрахунків за допомогою платіжних карток перевищують темпи зростання сум готівкових операцій.

- Спостерігається постійне зростання банкоматів та платіжних терміналів як в кількісному та якісному вимірі.

- Найбільша частка ринку банківських платіжних карток України зосереджена в руках трьох провідних банків: ПАТ «ПриватБанк», АТ «ОЩАДБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль».

- Прослідковується територіальні диспропорції розвитку карткового ринку України, який більш інтенсивно розвивається в центрі та на сході країни.

Таким чином, останнім часом спостерігаємо позитивні тенденції розвитку ринку банківських платіжних карток в Україні. Проте, незважаючи на задовільну динаміку, вітчизняний картковий ринок залишається недостатньо сформованим сегментом ринку фінансових послуг і знаходиться на стадії свого розвитку. Тому нагальним є вирішення зазначених проблем для подальшого розвитку та підвищення ефективності розрахунків платіжними картками, а також для прискорення процесу євроінтеграції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Полтавська Є. О. Платіжні системи: Навч. посіб. / Є. О. Полтавська, П. М. Куліков. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2010. – 220 с.

2. Страхарчук А. Я. Інформаційні системи і технології в банках: Навч. посіб. / А. Я. Страхарчук, В. П. Страхарчук. – К.: УБС НБУ: Знання, 2010. – 515с.

3. Харченко В. І. Підсумки діяльності банків України на ринку

платіжних карток у 2010 році / В. І. Харченко // Вісник НБУ. – 2011. - №4 (182). – С. 7-11.

4. Харченко В. І. Статистичний аналіз ринку банківських платіжних карток в Україні у контексті країн із розвинутими картковими ринками / В. І. Харченко, Р. О. Капралов. // Вісник НБУ. – 2010. – №5. – С. 44-52.

5. Капралов Р. О. Місце і роль ринку банківських платіжних карток у соціально-економічному розвитку держави / Р. О. Капралов // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: збірник наук. праць. – Харків, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – С. 47-55.

6. Катюха К. О. Аналіз стану та розвиток ринку платіжних карток / К.О. Катюха, В.І. Успенко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2012. – №2 (18). – С. 34-42.

7. Кіреєва К.О. Світовий досвід використання банківських платіжних карток із чипами / К. О. Кіреєва // Вісник НБУ. – 2011. – №8 – С. 41-44.

8. Волосович С. В. Ринок платіжних карток в Україні: розвиток та страхування / С. В. Волосович // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. – Економіка. – 2012. – № 120. – С. 52-54.

9. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish>.

10. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/ds/kn>.

11. Офіційний сайт банкоматної мережі «АТМОсфера» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://atmosphere.net.ua/ua/news-ua>

REFERENCES

1. Poltav'ska Ye. O. Platizhni systemy: Navch. Posib. / E. O. Poltav'ska, P. M. Kulikov. – Kharkib: Vyd. KHNEU, 2010. – 220 s.

2. Strakharchuk A. Ya. Informatsiyini systeme i tekhnolohii

v bankakh: Navch. Posib. / A. Ya. Strakharchuk, V. P. Strakharchuk. – K.: UBS NBU: Znannia, 2010. – 515 s.

3. Kharchenko V. I. Pidsumky diyal'nosti bankiv Ukrainy na rynku platizhnykh kartok u 2010 rotsi / B. I. Kharchenko // Visnyk NBU. – 2010. - №4 (182). – S. 7-11.

4. Kharchenko V. I. Statystychnuy analiz rynku bankivs'kykh platizhnykh kartok b Ukrainy u konteksti krain iz rozvynutymy kartkobymy rynekamy / V.I. Kharchenko, P. O. Kapralov. // Visnyk NBU. – 2010. - № 5. – S. 44-52.

5. Kapralov P. O. Mistse i rol' rynku bankivs'kykh platizhnykh kartok u sotsial'no-ekonomichnomu rozvytku derzhavu / P. O. Kapralov // Finansovo-kredytna diyal'nist': problem teorii ta praktyky: zbirnyk nauk. prats'. – Kharkiv, Kharkivs'kuy instytut bankivs'koi spravy Universytetu bankivs'koi spravy Natsional'noho banku Ukrainy. – 2010. – S.47-55.

6. Katyukha K. O. Analiz stanu ta rozvutok rynku platizhnykh kartok / K/ O/ Katyukha, V. I. Uspalenko // Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy mashynobudivel'noi haluzi: problem teorii ta praktyky. – 2012. - №2 (18). – S. 34-42.

7. Kiryeyeva K. O. Svitovuy dosvid vykorystannya bankivs'kykh platizhnykh kartok iz chypamy / K. O. Kiryeyeva // Visnyk NBU. – 2011. -- №8 – S. 41-44.

8. Volosovych S. V. Rynok platizhnykh kartok v Ukraini: rozvytok ta strakhuvannay / S. V. Volosovych // Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni T. Shevchenka. – Ekonomika. – 2012. -- № 120. – S. 52-54.

9. Ofitsiyynuy sayt NBU [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish>.

10. Ofitsiyynuy sayt Derzhavnoi sluzhby Ukrainy [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/ds/kn>.

11. Ofitsiyynuy sayt bankomatnoi merezhi «ATMoSfera» [Elektronnyy resurs].— Rezhym dostupu: <http://atmosphere.net.ua/ua/news-ua>

РЦПВ